

ХРОНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ АПАРАТІВ УКРАЇНИ У 1917-1921 РР.

Вінницький національний технічний університет

Анотація

Роботу присвячено аналізу способів легалізації владних повноважень різними прошарками українського суспільства у роки національно-демократичної революції 1917-1921 рр. з точки зору швидкозмінних політичних умов.

Ключові слова: Українська революція 1917-1921 рр., гетьман, уряд, парламент, державний апарат.

Abstract

The work is dedicated to the analysis of the ways in which the different strata of Ukrainian society legalized their power during the years of the national-democratic revolution of 1917-1921 from the point of view of rapidly changing political conditions.

Keywords: Ukrainian Revolution 1917-1921, hetman, government, parliament, state apparatus.

Вступ

Розпад Російської та Австро-Угорської імперій у 1917-1918 рр., які на той час контролювали усі етнічно українські території, призвів до швидких політичних змін в Україні – Української революції 1917-1921 рр., що відіграла важливу роль у формуванні версальської Європи [3, с. 15-22].

Метою роботи є створення концепції еволюції державних апаратів України у 1917-1921 рр.

Результати дослідження

Станом на 1917 р. Європа перебувала у вирі світової війни, коли кожен із ворогуючих таборів – чи то Антанта, чи то Центральні держави, мів одним ривком здобути перемогу у боротьбі за панування над усім світом. Саме такі наміри мали очільники країн «Сердечної згоди», які у 1916 р. зголосились наступної весни ініціювати бойові дії проти Німеччини та її союзників відразу на обидвох фронтах, використовуючи усі наявні засоби.

Водночас в Україні, основній ділянці бойових дій Східного фронту, панувало гнітюче становище, коли українці у складі обох армій були змушені протистояти один одному. Таке становище погіршувало протистояння між національними силами Наддніпрянщини та підавстрійської України, адже перші, в основному, підтримували імперські наративи щодо «возз'єднання Русі» під орудою царя, інші ж – пішли на зближення з Габсбургами.

Лютнева революція, яка розгорілась на початку 1917 р., стала шоком для усієї Європи. Користуючись нагодою, найбільш активні політичні угруповання у Петербурзі (на той час, Петрограді) почали боротьбу за владу, яка швидко вислизала з рук царя. Багато з цих сил мали свої представництва та прибічників і на території Наддніпрянщини [1, с. 33].

2 березня 1917 р. Микола II зрікається престолу. У Петрограді виникають два найвищих органи правління Російської республіки – Тимчасовий уряд на чолі з Г. Львовим і Петроградська рада робітничих та селянських депутатів.

У Києві 4 березня 1917 р. на зборах української інтелігенції, передових політичних, робітничих та культурних діячів було створено Українську центральну раду (УЦР) – найвищий орган влади у Наддніпрянській Україні. У квітні 1917 р., для легітимізації власної влади, представники УЦР активно долучились до організації Всеукраїнського національного конгресу, за результатами якого Раду визнали найбільш вагомим органом влади революційної України. Головою ради став видатний історик М. Грушевський.

10 червня 1917 р. УЦР було проголошено Перший Універсал, за яким Україна стала автономією у складі Російської імперії [3, с. 112]. Однак, вже 3 липня 1917 р. УЦР видала діаметрально протилежний за змістом документ – Другий Універсал, за яким автономію було відкликано до скликання Всеросійських установчих зборів, яким Рада довірила питання автономності України.

15 червня 1917 р. комітет УЦР ухвалив рішення щодо створення Генерального секретаріату на чолі з В. Винниченком як революційного уряду України [4, с. 82-84]. До його складу було включено секретарство міжнаціональних справ на чолі з есефом С. Єфремовим.

Своїм зовнішньополітичним курсом відомство проголосило розвиток відносин із Тимчасовим урядом, протиборство між яким та Генеральним секретаріатом щодо узгодження повноважень тривало аж до серпня 1917 р. Через це уряд автономії, фактично, гаяв час, не переходячи від намірів до дій, чим відвертав від себе прихильників.

Поруч із УЦР та Тимчасовим урядом, власну політичну гру в Україні вели більшовики з РСДРП на чолі з В. Леніним, які, за фінансового забезпечення Німеччини, хотіли знищити Тимчасовий уряд та російське військо. Для цього вони широко пропагували комуністичні гасла, що знайшли підтримку серед незаможних селян та пролетаріату [1, с. 192-193].

У липні 1917 р. розгортався невдалий наступ російського війська на Східному фронті, відомий як «Червневий наступ». У підсумку, ця військова акція завершилась не просуванням вглиб австро-німецьких позицій, а відступом, результатом чого стало встановлення лінії розмежування за течією р. Збруч.

Більшовицький переворот у Петрограді, який відбувся 25 жовтня 1917 р., а також наступна сутичка між більшовиками та прибічниками Тимчасового уряду у Києві, змусили УЦР перейти до більш рішучих дій. Результатом цих ініціатив стало досягнення згоди з ворогуючими сторонами щодо припинення вогню, роззброєння «білих» та проголошення 7 листопада 1917 р. Третього універсалу – фактично основного закону проголошеної за ним Української Народної Республіки (УНР) аж до затвердження її Конституції 29 квітня 1918 р. [2, с. 83-84].

Захоплення більшовиками державних установ Петрограда спричинило переїзд військової місії Антанти до Києва, що вплинуло на збільшення контактів між місією та УЦР. Переїзд супроводжувався визнанням УНР з боку Великої Британії та Франції, а також відкриттям дипломатичних місій цих держав в Україні: британської на чолі з Дж. П. Багге та французької на чолі з Ж. Табуї.

Позиція Антанти щодо «єдиної, неділимої Росії», тобто нехтування національними та соціальними рухами в імперії, як виявилось, була провальною. Не в останню чергу це було обумовлено тим, що УЦР не представила себе як дійсного союзника.

З іншого боку, не слід ігнорувати й позицію Ж. Клемансо, який розглядав Україну як основний ресурсний придаток Росії, через що намагався втримати українські землі під орудою близької до Антанти Добровольчої армії. Згодом французький прем'єр-міністр сприяв утворенню та оснащенню вісімдесятитисячного корпусу Ю. Галлера, який боровся проти ЗУНР.

Ж. Табуї намагався посприяти встановленню більш конструктивних відносин між Францією та УНР, але його зусилля були знехтувані Ж. Клемансо. Відносини між УНР та Антантою значно погіршились взимку 1918 р. унаслідок підписання Брест-Литовського договору, чому слідувала ліквідація місії Антанти та посольства її держав в Україні.

Вторгшись до України на початку грудня 1917 р., більшовики швидко захопили Харків, де формально провели Перший Всеукраїнський з'їзд рад, на якому самочинно ліквідували Генеральний Секретаріат та скасували Універсали УЦР. Головним виконавчим органом більшовиків в Україні став Центральний Виконавчий Комітет рад.

У грудні 1917 р. – березні 1918 р. Червона армія майже безперешкодно захопила усю Наддніпрянщину. У січні 1918 р. УЦР та Генеральний секретаріат, зазнавши чимало змін, евакуювались до Коростеня на Поліссі. Тут вони змогли провадити запропоновані Центральними державами перемовини щодо ліквідації Східного фронту Першої світової війни.

Делегація УЦР, прибувши до місця перемовин у Бресті, презентувала попередньо проголошений 9 січня 1918 р. Четвертий Універсал, за яким УНР ставала самостійною та суверенною державою, підтвердивши власні повноваження як незалежного від більшовицької влади суб'єкта, а також запросила допомогу у боротьбі зі загарбниками.

Перемовини завершилися успішно – 27 січня 1918 р. було укладено Брест-Литовський мирний договір між Україною та Центральними державами, за умовами якого німці та австрійці погодились допомогти українському війську в обмін на безкоштовне продовольство [2, с. 79]. До весни 1918 р. більшовики, за результатами зіткнень з німецько-українським військом, повністю відступити з території України.

Анархія, зумовлена невизначеністю позицій УЦР, спричинила чергову зміну влади: 29 квітня 1918 р. заможні хлібороби під проводом генерала П. Скоропадського захопили усі державні установи у Києві [2, с. 93].

Заручившись підтримкою німецької адміністрації, П. Скоропадський проголосив себе гетьманом усієї України, видавши «Грамоту до всього українського народу» [2, с. 95-96]. У той же день, 29 квітня 1918 р. гетьман видає «Закон про тимчасовий державний устрій України», який у поєднанні з «Грамотою» визначав лад Української держави (перейменованої УНР).

За цими документами, гетьман, на час до скликання Українського сейму, ставав головою виконавчої та законодавчої гілок влади, верховним головнокомандувачем українського війська, одержував контроль над зовнішньополітичною та податковою політиками України. Правити гетьманові допомагав уряд – Рада Міністрів на чолі з поміщиком Ф. Лизогубом, якій було підпорядковано державні відомства усіх рівнів в Українській державі. Зовнішньополітичним вектором нового уряду стала тісна співпраця з Центральними державами за Брест-Литовським договором, але, він адекватно реагував на події Першої світової війни.

Внутрішній супротив соціалістів призвів до розгортання Антигетьманського повстання у листопаді 1918 р.: протримавшись після того місяць, гетьман склав повноваження на уряд С. Гербея. Той, у свою чергу, передав керівні важелі Директорії на чолі з В. Винниченком та С. Петлюрою. Цей вчинок П. Скоропадського обумовлено тверезою оцінкою тодішнього політичного становища у Європі та небажанням внутрішньої боротьби.

Перемога Антанти у війні підштовхнула гетьмана видати 14 листопада 1918 р. «Грамоту про встановлення відносин із найбільшовицькою Росією». Таким чином гетьман намагався зберегти владу у Києві від зазіхань білогвардійців, підтримуваних Антантою, та більшовиків, які готувались до нового загострення.

Український же народ у цьому питанні підтримав соціалістів, які пропагували наративи про «наміри гетьмана повернути дореволюційний лад». Зрештою, у грудні 1918 р. Директорія зі стотисячним військом урочисто вступила до Києва, звідки, незадовго до цього, до Берліна відбули німецькі частини разом із гетьманом. Українській державі було повернуто назву Українська народна республіка.

Водночас, більшовики, скасувавши Брестський мир від 3 березня 1918 р., вдруге вторглися до України, захопивши усе Лівобережжя до лютого 1919 р. Поряд із цим Румунія загарбала Буковину, Антанта висадила на півдні України власний десант, захопивши для «білих» А. Денікіна усе Північне Причорномор'я.

28 січня 1919 р. Трудовий конгрес ухвалив «Закон про форму влади в УНР», за яким цей Конгрес було затверджено парламентом країни, Раду Народних Міністрів (РНМ) – урядом, Директорію – загальним найвищим органом влади в Україні.

Майже за тиждень до цього, 22 січня 1919 р., було підписано Акт злуки між УНР та ЗУНР. Цьому передувало національне повстання підавстрійських українців, консолідованих зусиллями Української національної ради на чолі з Є. Петрушевичем. За законом цієї ради від 13 листопада 1918 р., українські землі монархії Габсбургів було проголошено Західноукраїнською Народною Республікою (ЗУНР), яка у 1918-1920 рр. вела боротьбу з Польщею за самостійність.

Подальше протистояння між «соціалістами» В. Чехівським (головою РНМ) і В. Винниченком з одного боку та «реалістом» С. Петлюрою з іншого призвели до гострої політико-економічної кризи в Україні. Дипломатична ізоляваність та натиск військ інтервентів також критично позначились на становищі УНР.

У травні 1919 р. С. Петлюра одержав необмежену владу в УНР. Тоді він спрямував свої зусилля на встановлення зв'язків з Антантою для отримання військової допомоги, але позиція Франції знівельовала старання отамана.

Білогвардійські акції в Україні у 1919-1920 рр. призвели до відновлення дореволюційних порядків. Тому чинність законів УНР, спрямованих на українізацію та соціалізацію суспільства, на контрольованих «білими» територіях втрачалась. У зв'язку з бойовими діями, усі повноваження були зосереджені у руках військової комендатури генерал-лейтенанта А. Денікіна, на місцях – вірних йому губернаторів.

Станом на кінець літа 1919 р. Директорія контролювала Поділля, частину Київщини та Волині, Польща – Галичину та решту Волині, більшовики – частину півночі України, «білі» – південь, частину Київщини, Лівобережжя та Донбас, Румунія господарювала на Буковині, а Чехословаччина – на Закарпатті [2, с. 110].

Розвиток військово-політичних подій у 1919-1921 рр. призвів до поділу України між більшовиками та Польщею за Ризьким мирним договором від 18 березня 1921 р., припиненням визвольної боротьби Армії УНР, поразкою та знищенням білогвардійців.

Висновок

Отже, у роботі було розроблено хронологічну концепцію еволюції державних апаратів України у 1917-1921 рр. Визначено спадковість між ключовими інститутами влади доби Української революції – УЦР, урядом гетьмана П. Скоропадського, Директорією, білогвардійцями та більшовиками. Досліджено механізми легітимізації влади кожним із цих апаратів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Реєнт О. П., Рубльов О. С. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. Київ : Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 320 с.
2. Власов В. С., Кульчицький С. В. Історія України (10). Київ : Літера ЛТД, 2021. 304 с.
3. Верстюк В. Ф., Солдатенко В. Ф. Українська революція 1917–1921 рр.: політична історія. Київ : Інститут історії України НАН України, 2011. 544 с.
4. Dornik, W., Kasianov, G. The Emergence of Ukraine: Self-Determination, Occupation, and War in Ukraine, 1917–1922. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2015. 441 p.

Гончар Богдан Віталійович – студент групи БМІ-226, факультет інформаційних електронних систем, Вінницький національний технічний університет, e-mail: bogdgonchar@gmail.com

Науковий керівник - Сідлецька Тетяна Іванівна, кандидат мистецтвознавства, доцент кафедри суспільно-політичних наук, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: sidletska79@gmail.com

Bogdan Honchar – student of Faculty of Information Electronic Systems, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: bogdgonchar@gmail.com

Supervisor - Sidletska Tetiana I., PhD (Art Criticism), Associate Professor of Social and Political Sciences Department, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: sidletska79@gmail.com